TİDİSAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

**Sivas İli Zara İlçesi Dokuma Kültüründe
Kullanılan Sembolik Motiflerin El Örgü
Ürünlerine Yansıması**

**Reflections of Symbolic Motifs Used in
Weaving Culture on Hand Knitting Products
of Sivas-Zara District**

Birnaz ER CENGİZ*

Geliş/Submitted: 10.11.2021

Kabul/Accepted: 24.12.2021

Yayın/Published: 27.12.2021

Citation / Atıf

Er Cengiz, B. (2021). Sivas İli Zara İlçesi Dokuma Kültüründe Kullanılan Sembolik Motiflerin El Örgü Ürünlerine Yansıması. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (31), 142-161.

Er Cengiz, B. (2021). Reflections of Symbolic Motifs Used in Weaving Culture on Hand Knitting Products of Sivas-Zara District. *The Journal of Turk & Islam World Social Studies*, 8 (31), 142-161.

Makale Türü:

Araştırma Makalesi

Article Information:

Research Article

10.29228/TIDSAD.54926

**This article was checked by Intihal.net. Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır.
This article is under the Creative Commons license. Bu makale Creative Commons lisansı altındadır.**

*Doç.Dr, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, birnaz.er@dpu.edu.tr

TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Sivas İli Zara İlçesi Dokuma Kültüründe Kullanılan Sembolik Motiflerin El Örgü Ürünlerine Yansıması ¹

*Reflections of Symbolic Motifs Used in Weaving Culture on Hand Knitting
Products of Sivas-Zara District*

Doç. Dr. Birnaz ER CENGİZ

Öz: El sanatları basit el araçlarıyla kolay uygulanabilen, fazla maliyet gerektirmeden, artık ham maddelerin de değerlendirilebildiği, bireylere ek gelir getiren veya asıl meslek alanı olarak icra edilebilen, bireylerin duygu ve düşüncelerini motifler ve renkler aracılığıyla aktarabildikleri somut olmayan kültürel miras unsurları arasında yer almaktadır. Dokuma ve örgü, Anadolu kadınının dile getiremediği duygularını motifler aracılığıyla aktardığı önemli el sanatlarındandır. Sivas ili Zara ilçesi özellikle dokuma sanatı yönünden bilinen bir üne sahiptir. Bu ün sayesinde yöredeki diğer el sanatlarında dokuma sanatının izleri görülebilmektedir. El örgüsü çoraplar, patikler ve diğer örgü ürünlerine bakıldığında ise dokumacılıkta kullanılan sembolik motiflerin, el örgü kültürünü etkilediği görülmektedir. İlçenin yoğun göç vermesi, küçükbaş hayvancılığın artık neredeyse yapılmaması nedeniyle dokuma sanatının günümüzde uygulanma alanını yörede olumsuz etkilemiştir. Kendi duygularını sembolik motifler aracılığıyla ifade eden Anadolu kadını bu durumda el örgüsü ürünlerine yönelerek sanatını uygulamaya devam etmiştir. Bu çalışmada Sivas ili, Zara ilçesi, Becekli köyü kadınlarının duygularını aktarım aracı olarak kullandıkları ve sembolik halı motifleriyle bezedikleri el örgüsü ürünler incelenmiştir. Araştırmada köy evlerinde, İstanbul ve İzmir'e göç eden köy kadınlarının evlerindeki el örgüsü ürünlere ulaşılmış ve ulaşılan ürünler fotoğraflanarak belgelenmiştir. Yöre kadınlarıyla yüz yüze yapılan görüşmelerde üretilen ürünler, kullanılan motifler ve el sanatlarını uygulama alanlarıyla ilgili olarak görüşleri alınmıştır. El sanatlarının bireylerin yaşam şekline dönüştüğü, onları rehabilite eden, duygularını aktarım şekli olabilen bir alan olduğuna ve her yerde kolay uygulanabilen bir sanat olduğuna dikkat çekilmek amaçlanmıştır. Yöre kadınlarının, dokumalarında kullandıkları sembolik motiflerle bezedikleri el örgü ürünlerinin kullanım alanları, örgülerin desen ve motif özellikleri incelenmiş ve Sivas ili Zara ilçesi dokuma ve el örgücülüğü kültürünün belirli

¹ "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

özelliklerine dair bilgiler aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dokuma, sembolik motifler, el örgüleri, Sivas-Zara.

Abstract: Handcrafts are among the intangible cultural heritage elements that can be easily applied with simple hand tools, without requiring much cost, raw materials can be evaluated, also supply additional income to individuals or can be performed as main profession and individuals can convey their feelings and thoughts through motifs and colors. Weaving and knitting are important handicrafts where Anatolian women can convey their unexpressed feelings through motifs. Sivas- Zara district has a well-known reputation especially in terms of weaving art. Thanks to this reputation, the effects of the art of weaving can be seen in other kind of handicraft products in the region. When we look at hand-knitted socks, booties and other knitting products it is seen that the symbolic motifs used in weaving affect the hand knitting culture. Due to the intense migration from the district to the city and the fact that goat breeding cannot be done any more, it has adversely affected the application area of the art of weaving in the region today. Anatolian women, who express their feelings through symbolic motifs, continued to practice her art by focusing on hand knitted products. In this study it is examined that, hand knitted products decorated with symbolic carpet motifs used by the women of Sivas-Zara Becekli village as a means of conveying their feelings. Within the scope of research, hand knitted products in the house of village women who migrated to Istanbul and Izmir were reached and the obtained data were photographed and documented. Within the scope of face-to-face interviews with local women, their opinions were taken about the products produced, the motifs used and the applications areas of handicrafts. It is aimed to draw attention to the fact that handicrafts area a fields that transforms into a lifestyle of individuals, rehabilitates them, can be a way of conveying their feelings, and that it is an art that can be applied everywhere. The usage areas, pattern and motif features of the hand knitted products decorated with the symbolic motifs used by the local women in weaving were examined and information about certain features of weaving and hand knitted culture of Sivas- Zara district has been tried to be conveyed.

Keywords: Weaving, symbolic motifs, hand knitted products, Sivas-Zara.

1. GİRİŞ

Dokumacılığın insanoğlunun var olma ve hayata tutunma sürecinde, temel yaşam gereksinimini karşılamak, doğanın olumsuz şartlarından korunmak ve örtünmek amacıyla kullanıldığı bilinmektedir. Dokumacılık sanatının gelişimi insanın doğaya ve yaşama hâkim olmasına paralel olarak ilerleme göstermiş ve günümüze önemli bir sanat dalı olarak gelebilmiştir.

Anadolu, konargöçer yaşam tarzı olan birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bu sayede birçok uygarlığa kendi sanatsal bakış açısını aktardığı gibi, ev sahipliğini yaptığı uygarlıkların sanatsal bakış açılarından da etkilenerек oldukça zengin bir sanatsal envanterin oluşmasına da olanak sağlamıştır. Kolay taşınabilir özelliğe sahip olan dokumalar, örgüler, keçe ürünler, çadırlar, kilimler, metal eşyalar ve tekstil ürünleri gibi birçok el sanatı ürününde inanç ve yaşam kültürünün bir gereği olarak; bitkisel, geometrik, hayvansal ve sembolik motiflerle bezenerek kendine özgü bir söylem dili oluşturulmuştur. Bu ürünlerde

toplumun sanatsal bakış açısına ve yaşam kültürüne dair somut kanıtlar görülmektedir. Anadolu coğrafyasının birbirinden farklı bölgelerinde kendine özgü renk, teknik, desen şeması ile oluşturulan sembolik motifler Türk kültürünün maddi kültür öğelerini oluşturmaktadır.

Semboller aracılığıyla iletişim kurma, tarihsel süreç içerisinde kültürel etkileşim, din, gelenek, görenek, inanış, töreler, doğa verileri, insan psikolojisi gibi birçok etken nedeniyle belirli dönem ve yöre insanlarında benzer nitelikler göstermektedir. M.Ö 6800 yıllarına dek uzanan, köklü bir kültür birikimine sahip Anadolu, etnik, sosyal, dini, coğrafi ve kültürel özellikleri nedeniyle sembolik anlamalar, formlar ve motifler açısından büyük bir zenginliğe sahiptir. Sembolik motifler, içinde yaratıldıkları toplumun yaşam biçimini ortaya koymaları yönüyle de büyük önem taşımaktadırlar. Anadolu insanı çok değişik ve sayısız kültürlerin etkisinde kalarak çağlar boyunca karışım ve kaynaşım süreçlerinde geçerek bir bütün oluşturmuştur. Asya'dan Anadolu'ya uzanan geniş coğrafyada kültür ürünlerinde bulunan sembolik motifler sadece bir süsleme unsuru olmanın ötesinde, kökleri tarih öncesine giden kültürel, sosyal, dini, felsefi ve mitolojik boyutlarıyla bir toplumun yaşam şeklini belgeler niteliktedir. Böylesine köklü bir kültür birikimine sahip olan Anadolu'da sembolik anlatımlarda din, büyü, mitoloji, hayvan ve bitki sembolizmi ile coğrafya ve yaşam koşullarının etkisi büyük olmuş ve geçmişten günümüze birçok sembolik motif bu şekilde günümüze kadar gelebilmiştir (Alp, 2009).

Bu çalışmada Sivas ili Zara ilçesi Becekli köyünde üretilen dokumalarda kullanılan sembolik motiflerin el örgü ürünlerinde kullanımı, örgülerin desen ve motif özellikleri açısından incelenmesi ve belgelenmesi, kadınların gittikleri yeni yerlere ve yeni yaşamlarına uyumunda bu motiflerin katkısına ve Sivas ili Zara ilçesi Becekli köyü dokuma kültürünün belirli özelliklerine dair bilgiler aktarılmaya çalışılmıştır.

1.1. Dokumlarda Kullanılan Sembolik Motifler

Anadolu insanı dokumalarında sadece düğüm atmamış aynı zamanda yaşanan her dönemden, coğrafyadan, inanç ve kültürle beraber kendi duygularını, milli değerlerini ikonografik mesajlarla en orijinal, otantik motiflerde ilmek ilmek bir dil, bir söylem ve anlamla dokumuşlardır (Yıldırım & Dumluca, 2017).

İnsanlar anlatımı kimi zaman sözle, kimi zaman işaretlerle, resimlerle, sembollerle, motiflerle gerçekleştirmiştir. Motifler bütün coğrafyalarda ve kültürlerde önemli bir yer tutmuştur. Eski insanlar bu motifleri hayatın her alanında iletişim aracı olarak kullanmışlardır. Bu yüzden semboller işaretler ve motifler kültürlerin anlaşılması için önemli ipuçları olma özelliği taşır (Crowley & Heyer, 2014). İslamiyet öncesi Türk topluluklarında ve Anadolu kültürlerinde yer alan ve doğayı konu alan pek çok süslemenin mezar taşlarında, giysilerde, halılarda, duvar üstleri gibi yerlerde günümüzde bile sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Anadolu tarih boyunca çeşitli kültürlerle ve topluluklara ev sahipliği yaptığı için tüm toplumlar birbirlerinin inançları, sanatları ve geleneklerinden etkilenmişlerdir. Sosyal yaşamın gerekliliğinden dolayı sürekli iletişim ve etkileşim içinde olan insanların birbirinden etkilenmesi kaçınılmazdır (Kaya & Uzungöz, 2019).

Bu etki Anadolu dokuma ürünlerinde oldukça belirgin bir şekilde görülmektedir. Dokumalarda kullanılan motifler zaman içerisinde kuşaktan kuşağa gelişip bugüne dek

gelmiştir. Motifler çeşitli biçimlerde bir araya gelip desen ve kompozisyonları oluşturmaktadır. Her yöre insanı doğal çevresinde gördüğü somut nesneler, insan bedeni, hayvan türleri, bitkiler ve kilim dokuma tekniklerine uyarak soyut bir şekilde beyinde çizip uygulamıştır. Bu nedenle genelde dokumacılıkta da kullanılan ortak motifler söz konusu olmakla birlikte yöreler arasında motif ya da isim farklılıkları da gözlenmektedir (Oyman, 2019).

Dokumalarda kullanılan bezemeler: geometrik, bitkisel, figürlü, nesneli, sembolik(soyut) ve yazılı bezemeler olarak gruplandırılmaktadır (Akpınarlı & Balkanal, 2012), (Oyman, 2019).

Hayvansal motifler: ilk çağlardan bu yana insanoğlu vahşi, tehlikeli hayvanları taklit ederek ya da onların kürk ve derilerinden parçaları dokuyarak bu hayvanların güç ve kudretlerinin kendilerine geçtiğine ve bu yolla korunduklarına inanmışlardır. En çok kullanılan hayvan figürü kuş motifi olmakla birlikte, ejder, akrep, yılan, kurtağzı, kurt izi ve böcek motifleri de dokuyucu tarafından dokumalara işlenmiştir (Gümü, 2015), (Oyman, 2019).

Bitkisel Motifler: ağaç, yaprak, çiçek ve meyve motifleridir.

Geometrik motifler: dokuma kolaylığından dolayı en çok tercih edilen motif türüdür. En çok görülen şekilleri üçgen, dikdörtgen, dörtgen ve eşkenar dörtgendir.

Karışık motifler: madalyon, rozet, çengel, sütun yazı, harf, vazo vs. kullanılan motiflerdir.

Sembolik (simgesel) motifler: dokuyucunun duygu düşünceleri ile doğa güçlerini simgeleyen motiflerdir. Bu gruba kuş, hayat ağacı, el, tarak, ibrik, kandil vb. girmektedir (Oyman, 2019).

Dokumalarda görülen sembolik (simgesel) motiflerin anlamlarından bazıları ise şu şekildedir:

Elbelinde motifi, doğurganlığı, üretkenliği ve bereketi simgelemektedir. Ana tanrıça figürünün sembolize edilmiş halidir. Dişilik göstergesidir (Erbek, 2002).

Koçboynuzu motifi, erkek ile simgelendirilerek güç, kuvvet, sağlık ve saadeti, erkeğin üretkenliğini, yaşatma ve koruma gücünü simgelemektedir ve bu motif genellikle eli belinde motifine benzer şekilde işlenirken, bolluk, bereket simgesi olarak da bilinir (Gümüştekin, 2011).

Kurtağzı motifi, kurt izi olarak da bilinmektedir. Hayvancılıkla uğraşan yörelerde kurtlardan korunmak amacıyla kullanılmıştır (Erbek, 2002).

Çarpı işareti nazardan korunmak amacıyla kullanılmaktadır. Dokumalarda kullanılan Akrep motifi genellikle bu hayvana karşı koruma içgüdüsünü simgelemektedir (Gümüştekin, 2011).

Yıldız motifleri neşe, mutluluk, gökyüzü anlamında kullanılmaktadır, on iki köşeli yıldız motifi yenilenen hayatı simgelerken, sekiz köşeli yıldız ise doğumdan ölüme kadar olan yaşam çizgisini ifade etmektedir (Gümüştekin, 2011).

El, parmak, tarak motifi, nazar, sihir ve büyü gibi kötü güçlerden korunmak amacıyla kullanılmaktadır. Tarak anlamında kullanıldığında ise; evlilik ve doğumu simgelemektedir (Erbek, 2002).

Göz motifi ise, sağ ve sol gözün birlikteliği, güneş ve ayı temsil etmektedir. Göz motifi dokumalarda üçgen, kare, dikdörtgen, eşkenar dikdörtgen şeklinde olabilmektedir. Göz değmesi, nazar ve uğurla ilgili, doğaüstü inanışlar nedeniyle bu motifler kullanılmaktadır (Gümüştekin, 2011). Dokumalarda kötü ya da kem gözlerden korunmak amacıyla baklava ya da karelerin dörde bölünmüş şekli ile kötü gözün etkisi azaltılmış olarak kabul edilmektedir.

Muska ve nazarlık motifleri, nazar belli insanlarda bulunulduğuna inanılan bakışlardan fırlayan, çarpıcı zarar verici, öldürücü bir güçtür. Nazarlık, kötü gözlerden koruyan nesnelerdir. Muska taşıyan kişiyi dış etkilerden koruyan, dinsel gücün saklı olduğuna inanılan nesnelerdir (Erbek, 2002). Motifin kullanıldığı dokumlar, dokuyanının evini, mutluluğunu nazardan ve kem gözden koruduğuna inanılan ve yere serilen bir çeşit nazarlıktır (Etikan & Kılıçarslan, 2012).

Sandık motifi, evliliği simgelemektedir. Sandıkların üzerindeki yıldızlar mutluluk temennisini dile getirmektedir. Çarkıfelek, çapraz motifin bir uyarlamasıdır. Bu kelime doğaüstü bir gücü, insanların kaderini belirlediğine inanılan felek çemberini anlatmaktadır. Gül şeklindeki fiyonklar aşkın platonik yönlerini sembolize etmektedir.

Çengel motifi genel olarak dokumlarda nazarlık, nazara karşı kötü gözlerden korunma amacına yönelik kullanılmaktadır. Bu motifler aynı zamanda bağlılık, birlik ve beraberlik anlamlarını da taşımaktadır (Onuk, Akpınarlı , & Alp, 1998) (Karakelle & Kayabaşı, 2018).

Suyolu motifi, yeniden doğuşun, bedensel ve ruhsal yenilenmenin, yaşamın akışkanlığının ve sürekliliğinin, bereketin, soyluluğun, bilgeliğin, saflığın ve erdemin sembolüdür (Gümüştekin, 2011)

Kuş, ejderha ve hayat ağacı motiflerinin birlikte kullanımı ruhun sürekliliği ve ölüm-süzlüğü temsil etmektedir. Hayat ağacı üzerinde yer alan kuşlar, yaşamı ve ruhu simgelemektedir. Ejderha ise hayat ağacını koruyan hayvandır (Gümüştekin, 2011)

Başak motifi bereketi simgelemektedir. Bölünme, çoğalma ve üremeyle ilgili semboller sık olarak yonca, nar veya çiçekler şeklinde çizilip kompozisyon kurgularının taşınmaz parçaları olmuşlardır (Gümüştekin, 2011).

Anadolu'da kullanılan pıtrak motifi, bu bitkinin stilize edilmiş biçimidir. Pıtrak, tarlalarda bulunan dikenli bir bitki olup, dikenleriyle insana ve hayvanlara yapışır. Pıtrağın üzerindeki dikenlerin, kötü gözü uzaklaştırdığına inanıldığı için, Anadolu insanı tarafından nazarlık motifi olarak kullanılmıştır (Selçuk & Yurttaş , 2021) (Erbek, 2002).

Anadolu kültürü içerisinde değerlendirildiğinde ve genel anlamda halılar bir toplumu meydana getiren tüm kültür öğelerini üzerinde taşırlar. Dokumaların üzerindeki sembol denen çizgisel kurgularla, ifade edilmek istenen her duygu kolayca anlatılabilmiş, bu simgelere yüklenen belirli anlamlara renkler de katıldığında tüm düşünce ve duygular aktarılabilmektedir (Gümüştekin, 2011).

Dokumlarda kullanılan sembolik motifler taş oymacılığı, ahşap oymacılığı, deri işlemeciliği, bakırcılık, kumaş dokumacılığı, kuyumculuk, çini, seramik ve el örgüleri gibi el sanatının birçok alanında kullanılarak Anadolu insanının ortak iletişim dili, duygularını ile-

tim aracı olmuştur.

El örgüsü ürünlerde kullanılan sembolik motifler de uygarlıkların yaşam şekline, kültürüne dair kanıtlar sunmaktadır. Örme, yün, ipek, pamuk ya da başka bir maddeden elde edilen ipliğin şiş, tığ, iğne, mekik gibi araçlar vasıtasıyla oluşturduğu ilmeklerin bir araya getirilmesi işlemidir (Değer, 2019). Örucülük daha çok tarım ve hayvancılıkla uğraşılan bölgelerde genellikle karasal iklimin etkilerinden korunmak amacıyla ve kışın boş vakit değerlendirme aracı olarak uygulanan bir el sanatıdır. Bölgesel özellikler bazında ana malzeme olarak yün pamuk, ipek ve tiftik gibi lifler iplik haline getirilerek farklı renk ve motif örnekleriyle benzersiz ürünler üretilmektedir. Sivas ili Zara ilçesi de karasal iklimin hâkim olduğu bir yerdir. Yörede hayvancılığa dayalı bir yaşam şeklinin olmasından dolayı yün ipliklerin kullanımıyla özellikle, dokumacılık sanatında kendine özgü bir geleceğe sahiptir. Bu nedenle yöredeki el örgü ürünlerinde dokumacılık sanatının izleri görülmektedir. Sivas ilinin birçok ilçesinde el örgü çorap ve patiklerinde kullanılan motifler dokumacılık sanatında kullanılan motiflerdir. Halı kilim motiflerinin bu kadar ustalıklı, herhangi bir desen şeması olmadan şiş örücülüğüne de aktarılabilmesi yöreyi bir diğer el sanatı yönüyle de benzersiz kılmaktadır. Bölgede dokumacılığın yanı sıra bakırcılık, gümüş işlemeciliği, bıçakçılık ve el örgücülüğü baskın el sanatları arasındadır.

2. Sivas İli Zara İlçesi Dokuma ve El Örgücülüğü Kültürü

Çevresel faktörler, gelenek görenekler, töreler, toplumsal değer yargıları ve yaşam biçimi gibi kavramlar yörelerde uygulanan el sanatları kültürünü belirleyen temel faktörler arasındadır. Süreç içerisinde el sanatları temel yaşam gereksinimlerini karşılayan bir unsur olmaktan çıkıp kültürel açıdan bir kimlik kazanmaya başlamıştır (Kılıçarslan, Ölmez, & Etikan, 2020).

Sivas ili dokumacılık sanatının önemli merkezlerinden biridir. Sivas il merkezinin ve ilçelerinden Zara, Altınyayla, Kangal, Şarkışla'nın dokumacılık yönünden kendi karakteristik yapısı bulunmaktadır (Kaynar & Tonus, 2014).

Geleneksel dokuma kültürü açısından oldukça üretken olan yörede kendine has özellikleri ile Hafik-Doğanşar, Kangal, Zara, Yıldızeli, Şarkışla ve Divriği gibi önemli merkezlerde dokuma yapılmaktaydı. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra Anadolu'ya gelen ve bir bölümü Sivas'a yerleştirilen kırım ve Kafkasya muhacirlerinden yöre dokumalarındaki etkisi oldukça fazladır. Sivas yöresinde dokuma kültürünün gelinmesinde etkili olan diğer bir grup da Halep Türkmenleridir (Genç & Karadağ, 2007), (Akpınar & Birol, 2015).

Sivas ili halı dokumacılığı desen ve dokuma teknikleri bakımından iki grupta incelenmektedir. Birinci grupta Gördes (Türk) düğüm sistemi ile dokunan ve 16.yy'a kadar uzanan Divriği, Gürün, Kangal, Şarkışla ve Zara halıları bulunmaktadır. İkinci grupta ise İran tek düğüm (Sine) tekniğiyle yapılan ve 19. yy sonlarından itibaren başlayıp günümüze kadar devam eden dokumalardır (Yıldırım & Dumluca, 2017).

Anadolu dokuma kültürü içinde ince çizgiler halinde yol yol desenli, kendine özgü kilim-cicim ve halıları ile tanınan Zara ilçesi, Türkiye ve dünya müzelerinde yer alan kaliteli dokumaların üretildiği yerdir. Dm²'deki dokuma sıklığı yüksek olan bu halılar ince olup oldukça kaliteli. Zara halılarının atkı çözgü ve ilmekleri yün, atkısı pamuk, çözgüsü yün

ve ilmeği ipek, hepsi ipek ya da pamuk sentetik ya da ipek şeklinde Gördes düğümü ile dokunmuş örnekleri bulunmaktadır (Aydın, 2010).

Zara ilçesi Becekli Köyü dokumalarında yaygın olarak kullanılan desenler arasında çarkıfelek, yıldız, çengel, nazar, göz, muska ve tarak, çiçek, damga/im, muska, sandık, hayat ağacı, koçboynuzu ve elibelinde gibi motifler kullanılmıştır. Halılar iki veya üç kenar suyundan meydana gelmektedir. Dokumada kullanılan ana motifler genellikle büyük ve belirgindir. Dokumaların desen şeması genellikle ikili veya üçlü göl (göbek) motiflerinden oluşmakta iken ikili veya üçlü kenar bordürleri de sembolik motiflerin farklı renklerin tekrarından oluşmakta ve yörede bu motiflere "Nik" adı verilmektedir. Kullanılan renkler arasında ise, zeminde bordo, kahverengi, siyah gibi koyu renkler kullanılırken; motiflerde ve göbeklerde sarı, taba, gri, mor, mavi, devetüyü, beyaz, turkuaz, turuncu, yeşil ve tonları gibi daha açık renklerin kullanıldığı yapılan dokumalar üzerinden tespit edilmiştir (Er, 2019).

Fotoğraf No:1 Zara- Becekli Köyü Duvar halısı ve çizimi (Er, 2017).

El örgücülüğünde kullanılan desen ve motifler yörenin dokuma kültürünün karakteristik yansıması şeklindedir. Özellikle çorap ve patiklerdeki desen şemaları, dokumalarda olduğu gibi göl motifleri şeklindedir (fotoğraf no 1). Bu durum yörede üretilen el örgücülüğü ürünlerini özel bir el sanatı ürünü kılmaktadır. Yöre dokumalarında ve el örgülerinde kullanılan motifler sembolik motifler olup Anadolu dokuma kültüründe sıkça görülmektedirler.

Örgünün temeli ilmeklerin hareketlerine bağlıdır. Örgü şiş üzerine başlanarak yapılabilir gibi diğer bir örgü üzerine de yapılabilir. Temel örgü tekniklerinin (yüz örgü, ters örgü, artırma, eksiltme) birbirleriyle karıştırılarak uygulanması sonucunda değişik sonsuz sayıda örnekler elde edilebilir (Küçükkaytan, 1992). Zara ilçesi el örgücülüğü de yörenin dokuma kültüründen izler taşımaktadır. İlçede yapılan el örgülerinde geçmişte tamamen küçükbaş hayvancılık odaklı yaşam şeklinden dolayı yünün eğrilmesi sonucunda yün iplik kullanılmıştır. El örgücülüğünde üretilen ürünler arasında çoraplar, patikler, eldivenler, heybeler, kazak, hırka, yelek, iğnelik gibi ürünler yer almaktadır. Yörede el örgüsü ürünler boyutlarına göre iki, üç ve beş şiş ile örülmektedir (fotoğraf no 2). Günümüzde küçükbaş hayvancılığın eskisi gibi yapılamaması, şehirleşme sonucu göçün fazla olması gibi etkenlerden dolayı daha çok sentetik iplikler kullanılmaktadır. Yörede el örgücülüğü kadınlar tarafından yapılmaktadır. Günümüzde genç nüfusun daha çok fabrikasyon ürünlere ilgi duymasından dolayı örgücülük daha çok yaşlı ve orta yaşlı nüfus tarafından sentetik iplik-

lerle yörenin dokuma kültürünü yansıtan motiflerle süslenerek sınırlıda olsa devam ettirmektedir (Yıldız, 2021).

Zara ilçesi sahip olduğu zengin dokuma kültürünü yöredeki el örgücülüğü ürünlerine de yansıtmıştır. Yöre kadınları el örgüsü ürünlerini, genç kızları için çeyiz amaçlı sandık ögesi olarak, temel ihtiyaç unsuru olarak soğuk havalardan korunmada ayağa giymek için, hediyelik ürün olarak üretmek için, boş zaman değerlendirme aracı olarak ve hammaddelerin verimli kullanımı gibi nedenlerden dolayı üretmişlerdir. El örgüsü ürünlerinde, dokumalarında kullandıkları sembolik motiflerini adeta halı dokur gibi özenle kullanmışlardır. Yöre, çorap ve patik örücülüğü konusunda da oldukça önemli bir üne sahiptir ve dokumalarıyla olduğu gibi çorap örücülüğüyle de anılan bir yerdir. Yörede el örgüsü çoraplar beş şişle yapılmaktadır (fotoğraf no 2). Geçmişte sadece yün ipliği kullanılarak yapılan örgüler günümüzde yerini sentetik ipliklere bırakmıştır. Yörede göç durumlarının yoğun olmasına rağmen kadınlar yeteneklerini taşıdıkları şehirlere de götürmüş ve yeni yaşamlarına adapte olma konusunda el örgülerini adeta, bir terapi unsuru, sosyalleşme aracı olarak kullanmışlardır. Araştırma kapsamında farklı evlerde karşılaştığımız örneklerde, artık şehir yaşamından dolayı yün çorap ve patikler günlük kullanım amacının dışında süs unsuru, hediyelik ürün veya boş zaman değerlendirme amacıyla kullanılmaya başlamıştır. Bunların dışında farklı çeşitte ve boyutlarda ürün çeşitliliklerinin de olduğu gözlemlenmiştir. Beş şişle örülen çorap örücülüğünde ki el yordamı korunarak beş şişle heybeler, eldivenler, iğnelikleri, duvar süsleri, çoraplar ve bunların minyatürleri de dekoratif unsur veya hediyelik ürün amaçlı olarak üç şiş ile örüldükleri görülmüştür. El örgüsü ürünlerin tamamında halılarda kullanılan sembolik motifler, herhangi bir desen şemasına gerek duyulmadan örgülere aktarıldığı da gözlemlenmiştir. El örgülerinde görülen desen şemaları dokumalarda kullanılan desen şemalarıyla benzerdir. El örgülerinde desenler simetrik tekrarlar şeklinde yerleştirilmiştir.

Fotoğraf No:2 Beş şiş ile patik örme (Er Cengiz, 2021).

Sivas ilinde dokumacılık sanatının yanı sıra beş şişle örülen çorap ve patikler de yöreye özgü olan bir diğer önemli el sanatları arasındadır. Şiş örücülüğünün basit araçlarla yapılabilmesi, fazla bir maliyet gerektirmeden daha çok el emeğine dayalı olarak üretilmesi, kolayca her yere taşınabilir olma yönüyle her yerde uygulanabilir olmasından dolayı bu el sanatı yok olmadan günümüze kadar gelebilmiştir. Şehirleşme sonucunda yeni yaşamlarına adapte olmakta zorlanan ve iş yoğunluğu azalan kadınlar bu sanatla şehirlere daha

kolay adapte olabildiklerini, zamanlarını üreterek değerlendirebildiklerini ve bu sayede geleneksel yaşamlarından, motiflerinden kopmadıklarını belirtmişlerdir (Dursun & Şimşek, 2021). Köylerindeyken daha çok çeyizlik ve günlük kullanım amacına yönelik olarak ördükleri çorap ve patiklerini şehir yaşantısında diğer el örgü ürünlerine de yansıttıklarını belirtmişlerdir. Beş şişle üretilen çorap ve patiklerin üç şişle hediyelik veya dolap süsü olarak ürettiklerini belirtirken kazak, yelek, yastık, heybe gibi farklı ürünleri yine geleneksel motifleriyle öğretildiklerini belirtmişlerdir (Ölmez, 2021). İncelenen ürünlerde aynı motifin farklı kompozisyon özellikleri, renk ve büyüklüklerde diğer kategorideki örme ürünlerde kullanıldığı görülmüştür. Araştırma kapsamına alınan örme ürünler arasında, farklı boyutlarda örülen eldivenler hem süsleme ögesi hem de günlük kullanım ögesi olarak, heybeler günlük kullanım amaçlı ve süsleme- hediyelik eşya olarak suma amaçlı, iğnelikler süsleme ve kullanım amaçlı olarak, çoraplar hediyelik ürün, çeyiz ögesi olarak ve günlük kullanım ögesi olarak, örgü kazaklar da günlük kullanım amaçlı olarak örülmüştür. Sembolik motif özelliği bakımından, heybe, yastık patik ve uzun çoraplarda halı motiflerindeki gibi göl motif kompozisyonuna uygun desen şemalarıyla ikili veya üçlü göl motifinin kullanıldığı görülmüştür (fotoğraf no 1-12-13-17). Araştırma kapsamına alınan el örgüsü ürün çeşitleri arasında günlük kullanım amaçlı eldivenlerde çarpı motifi (fotoğraf no 15), süsleme amaçlı eldivenlerde çengel motifi (fotoğraf no 22); süsleme unsuru çoraplarda göz motifi (fotoğraf no 4), saçbağı motifi (fotoğraf no 5), çengel motifi (fotoğraf no 21), günlük kullanım veya çeyiz amaçlı örülen çoraplarda çengel motifi (fotoğraf no 10-13), bereket ve muska motifi (fotoğraf no 12); süsleme unsuru heybelerde elibeline motifi (fotoğraf no 18), kullanım amacına yönelik örülen heybelerde yıldız ve muska motifleri (fotoğraf no7); iğnelik amaçlı örgüde muska motifi (fotoğraf no 17), bereket motifi (fotoğraf no 6) ve çengel motifi (fotoğraf no 9); günlük kullanım veya çeyiz amaçlı örülen patiklerde elibeline motifi (fotoğraf no 19), yılan motifi(fotoğraf no 20); günlük kullanım amaçlı kazaklarda çengel motifi, göz motifi, su yolu motifi(fotoğraf no 14), çarpı-göz motifi (fotoğraf no 11) ve yastık amaçlı örülen örgüde göz motifi, çengel motifi ve muska motiflerinin (fotoğraf no 16) kullanıldığı görülmüştür.

Aşağıdaki görsellerde yöreye ait dokuma motiflerinin uygulandığı el örgü ürün çeşitleri, motif bilgileriyle birlikte yer almaktadır:

Fotoğraf No 5: Süsleme unsuru olarak örülen çoraplarda saçbağı motifi (solda) ve göz motifi (sağda) kullanılmıştır (Er Cengiz, 2021).

Fotoğraf No 6: Bereket ve muska motifiyle bezenerek örülmüş iğnelikler (Er Cengiz, 2021).

Fotoğraf No 7: Yıldız motifiyle bezenerek örülmüş heybe (Er Cengiz, 2021).

Fotoğraf No 8: Çengel ve kurt izi motifiyle örülmüş heybe (Er Cengiz, 2021).

Fotoğraf No 9: Çengel motifiyle örülmüş iğnelikler (Er Cengiz, 2021).

Fotoğraf No 10: Çengel ve muska motifiyle örülmüş çoraplar (Er Cengiz, 2021).

Fotoğraf No 11: Çarpı- göz motifiyle bezenerek örülmüş kazak örneği (Er Cengiz, 2021).

Fotoğraf No 12: Bereket, muska ve nazarlık motifiyle bezenerek örülmüş çorap (Er Cengiz, 2021).

Fotoğraf No 13: Çengel motifiyle bezenerek örülmüş çorap (Er Cengiz, 2021).

Fotoğraf No 14: Çengel, yıldız ve göz motifleriyle bezenerek örülmüş hırka (Er Cengiz, 2021).

Fotoğraf No 15: Çarpı- göz motifiyle bezenerek örülmüş eldiven örneği (Er Cengiz, 2021).

Fotoğraf No 16: Göz motifi ve çengel motifi ile bezenerek örülmüş yastık (Er Cengiz, 2021).

Fotoğraf No 17: Muska ve nazarlık motifiyle bezenerek örülmüş iğnelik (Er Cengiz, 2021).

Fotoğraf No 18: Elibelinde ve göz motifleriyle bezenerek, süsleme amaçlı örülmüş heybeler (Er Cengiz, 2021).

Fotoğraf No 19: Elibelinde motifiyle bezenerek örülmüş patik örnekleri

Fotoğraf No 20: Yılan motifiyle bezenerek örülmüş patik örneği(Er Cengiz, 2021).

Fotoğraf No 21: Çengel motifiyle bezenerek, süsleme amaçlı örülmüş çorap(Er Cengiz, 2021).

Fotoğraf No 22: Çengel motifiyle bezenerek, süsleme amaçlı örülmüş eldivenler (Er Cengiz, 2021).

SONUÇ

Dokumacılık, konargöçer yaşam tarzının gereği olarak, temel ihtiyaç unsuru olmanın yanı sıra inanç ve yaşam kültürünün bir gereği olarak; bitkisel, geometrik, hayvansal ve sembolik motiflerle bezenerek kendine özgü bir söylem dili olan, iletişim aracı olan el sanatıdır. Anadolu coğrafyasının birbirinden farklı bölgelerinde kendine özgü renk, teknik, desen şeması ile oluşturulan sembolik motifler Türk kültürünün maddi kültür öğelerini oluşturmaktadır.

Bölgelere göre farklılık gösteren el sanatı ürünler gerek kullanılan hammadde bakımından gerek kullanılan motifler bakımından, içerisinde var oldukları yörenin kültürü, yaşam biçimi, gelenek görenekleri ve ekonomik durumu hakkında bilgiler vermektedir. Örneğin batı Anadolu iğne oyalarına baktığımızda ağırlıklı olarak bölgenin endemik yapısını aktaran bitkisel motiflerin ipek ipliği veya pamuk ipliğiyle işlendiği gözlenirken, Doğu Anadolu dokuma ve çoraplarına baktığımızda daha sembolik motiflerin ağırlıklı olarak yün ipliğiyle dokunduğu görülmektedir. Sivas ili de İç Anadolu bölgesinde dokumacılık, çorap örücülüğü, bıçak işlemeciliği, bakırcılık, savatlı gümüş işlemeciliği gibi çeşitli el sanatlarının yaygın olarak görüldüğü bir yerdir. Tarım ve hayvancılığa dayalı bir yaşam şekli nedeniyle ilin en başat el sanatı dokumacılık ve çorap örücülüğüdür. Geçmişte yörede küçükbaş hayvancılığın yaygın olmasından dolayı dokuma ve örgülerin hammaddesi yük iken günümüzde sentetik ipliklerle örgülerin örüldüğü görülmüştür. Yöre kadınları dokumaları ve el örgüleri aracılığıyla, dile getiremediği duygularını birbirinden farklı renklerle süsledikleri sembolik motifleriyle ifade etmeye çalışmıştır. Zara ilçesi büyükşehirlere yoğun göç veren bir ilçedir. Becekli köyüne bakıldığında köyde yazın emekli kesimin gelmesi nedeniyle yoğun bir nüfus artışı varken kışın sadece 10-15 hane sürekli olarak yaşam sürmektedir. Hayvancılık olarak sadece büyük baş hayvancılık yapılmaktadırlar. Bu nedenle yörede dokumacılık artık yapılmamaktadır. El sanatlarının uygulama alanı sadece basit araçlarla ve kolay uygulama alanı olan maliyet gerektirmeyen el örgüleridir. Yörede karasal iklimin hâkim olmasından dolayı çorap ve patik örücülüğü orta ve yaşlı kesim tarafından hala uygulanmaktadır. İzmir ve İstanbul gibi büyük şehirlerde yüz yüze görüşme yapılan evlerde el örgülerinin boş zaman değerlendirme aracı, çeyiz amaçlı ve hediyelik ürün olarak üretildiği gözlenmiştir. El örgülerinin kadınların şehir yaşantısına adapte olmada büyük etkisinin olduğu kadınlar tarafından belirtilmiştir. El örgülerinde dokumacılıkta kullanılan sembolik motifleri kullanan kadınların desenleri ezberden, herhangi bir desen şemasına gerek duymadan örgülerine aktardıkları görülmüştür. Geçmişte annelerinden, atalarından aldıkları desenleri öğrendikleri şekilde örgülerine yansıtmaktadırlar.

Kaynakça

- Akpınar, D., & Birol, N. (2015). Osmanlı'dan Cumhuriyete Sivas Vilayetinde Dokuma Sektörü ve Gelişimi. *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(2), 215-238.
- Akpınarlı, H. F., & Balkanal, Z. (2012). 16-18. Yüzyıllarda İstanbul'da Üretilen Kumaşlarda Bitkisel Bezemelerin İncelenmesi. *Motif Akademi Halk Bilimleri Dergisi*, 5(10), 179-209.

- Alp, K. (2009). *Orta Asya'dan Anadolu'ya Kültürel Sembollere Giriş*. Ankara: Eflatun Yayınevi.
- Aydın, Ö. (2010). Sivas Halıları. *Akdeniz Sanat*, 3(5), 37-49.
- Crowley, D., & Heyer, P. (2014). *İletişim Tarihi*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Değer, A. (2019). *Kenan Özbel Koleksiyonu Özelinde Anadolu Geleneksel El Örmesi Çoraplarının Sembolleri Ekseninde İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, istanbul: Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil Anasanat Dalı.
- Dursun, G., & Şimşek, S. (2021, Temmuz). Becekli Köyü el Örgü Ürünleri. (B. Er Cengiz, Röportaj Yapan)
- Er, B. (2019). Motif, Renk ve Kompozisyon Özellikleri Bakımından Sivas İli Zara İlçesi Becekli Köyü Duvar Halıları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(63), 467-498.
- Erbek, M. (2002). *Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Etikan, S., & Kılıçarslan, H. (2012). Düz Dokumalarda Nazar İnancı ve Göz Motifi. *Süleyman Demirel Üniversitesi ART-E Dergisi*, 5(10), 103-121.
- Evren, H. (2020, Eylül). Becekli Köyü Çorap ve Patik Örüclüğü. (B. Er Cengiz, Röportaj Yapan)
- Gümüş, D. (2015). *Aksaray Düz Dokuma Yaygıları (Kilim, Cicim, Zili)*. (N. R. Oyman, Dü.) Ankara: Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Basılmamış Yüksek Lisan Tezi.
- Gümüştekin, N. (2011). Anadolu ve Diğer Kültürlerde İşaret ve Simgelerde Anlam. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(26), 108-114.
- Genç, M., & Karadağ, R. (2007). Sivas Halılarında Kullanılan Doğal Boyarmaddeler ve Boyarmadde Analizleri. *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*. Sivas: Temel Eser Yayınları.
- Küçükkaytan, Ş. (1992). *Konya Müzelerinde ve Evlerinde bulunan El Örgüsü Çoraplar ve Eldivenler*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. El Sanatları Anabilim Dalı, Konya: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi .
- Kılıçarslan, H., Ölmez, F. N., & Etikan, S. (2020, Haziran). Kırşehir Yöresi El Örgüsü Çorapları: Günümüz Örnekleri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 2.
- Karakelle, A., & Kayabaşı, N. (2018, Aralık). Hatay/Reyhanlı Kilimlerinde Bulunan Yaşam İle İlgili Motifler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(Özel Sayı), 22(Özel Sayı 3), 2633-2646.
- Kaya, B., & Uzungöz, C. (2019). Anadolu'daki Doğa Motifleriyle Anlatımın Sivas Zara Bolucan Köyü Mezar Taşları Üzerinden İncelenmesi. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 163-176.

- Kaynar, H., & Tonus, E. (2014). Sivas Altınyayla(Tonus) ilçesi Düz Dokuma Örneklerinin Motif Yönünden İncelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 7(13), 53-83.
- Onuk, T., Akpınarlı , F., & Alp, Ö. (1998). *Tarsus El Sanatları (Dokumacılık, Örücülük, İşlemecilik)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı yayınları.
- Oyman, N. R. (2019). Bazı Anadolu Kilim Motiflerinin Sembolik Çözümlemesi. *Arış Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi*, 14, 4-22.
- Ölmez, S. (2021 , ağustos). Becekli Köyü El Örgü Ürünleri. (B. Er Cengiz, Röportaj Yapan)
- Selçuk , K., & Yurttaş , S. (2021). Doğu Karadeniz Bölgesi Kirkitli Dokumalarında Geometrik ve Bitkisel motiflerden Örnekler. *Art-Sanat*, 15, 287-315.
- Yıldırım, M., & Dumluca, M. (2017). Tokat Mevlevihanesi'nde Bulunan Sivas Yöresi Halı Seccadeleri. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 145-170.
- Yıldız, A. (2021, Haziran). Becekli Köyü Dokuma ve Örgü Kültürü. (B. Er Cengiz, Röportaj Yapan)